

O'ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

2022 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE AND CULTURE

2022 Vol. 2

**www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosarlari: Zaynobiddin Abdirashidov
Qosimboy Ma'murov
Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboyev, Samixon Ashirboyev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Baxtiyor Mengliyev, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, G'aybulla Boboyorov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jo'raqo'ziyev.

Tahrir hay'ati

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Maria Sabtelni (Kanada)
Frederik Bressand (Fransiya)	Timur Kocaoğlu (AQSH)
Ingeborg Baldauf (Germaniya)	Almaz Ülvi (Ozarbayjon)
Mark Toutant (Fransiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Rochelle Almeida (AQSH)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Emek Üşenmez (Turkiya)
Valeriy S. Xan (O'zbekiston)	Abdulvahap Kara (Turkiya)
Eunkyoung Oh (Janubiy Koreya)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Oqilxon Ibrohimov (O'zbekiston)	Dilorom Ashurova (O'zbekiston)
Shodmon Vohidov (Tojikiston)	Darya Jigulskaya (Rossiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov
Deputy Editors in Chief: Zaynabiddin Abdirashidov
Kasimbay Mamurov
Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboev, Samixon Ashirboev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Bakhtiyor Mengliev, Uzoq Juraqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jurakuziyev.

Editorial Committee

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Maria Subtelny (Canada)
Frederique Bressand (France)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ingeborg Baldauf (Germany)	Almaz Ulvi (Azerbaijan)
Marc Toutant (France)	Tanju Seyhan (Turkey)
Rochelle Almeida (USA)	Hisao Komatsu (Japan)
Akram Habibullaev (USA)	Emek Üşenmez (Turkey)
Valeriy S. Khan (Uzbekistan)	Abdulahap Kara (Turkey)
Eunkyung Oh (South Korea)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Oqilkhon Ibrohimov (Uzbekistan)	Dilorom Ashurova (Uzbekistan)
Shodmon Vohidov (Tajikistan)	Daria Zhigulskaya (Russia)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Yorqinjon Odilov

Jamiyat, til va madaniyat.....6

Muhayyo Hakimova

O'zbek tilida "holat" ma'noli abstrakt nomlar.....18

Мехмет Джан

Прошрое и настоящее алфавитов, используемых в
тюркских республиках.....31

Surayyo Ziyotova

"Mehrobdan chayon" da ifodalangan ijtimoiy-siyosiy leksikalar.....44

Adabiyotshunoslik. Tarjimashunoslik

Bahodir Karimov

O'zbek jadid nasri va Abdulla Qodiriy.....61

Marg'uba Abdullayeva

Paremik janrlarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari
(tarixiy-nasriy asarlar misolida).....72

Nodira Egamqulova

Turkistonda milliy matbuot, adabiyot va adabiy til.....89

Tarix. Manbashunoslik

Shamsiddin Kamoliddin, Shoiraxon Saidjabbor

O'rta asr Samarqand bozorlari haqida yangi ma'lumotlar.....104

CONTENT

Linguistics

Yorkinjon Odilov

Society, language and culture.....6

Muhayyo Hakimova

Abstract nouns meaning "situation state" in Uzbek.....18

Mehmet Jan

Past and present alphabets used in the Turkic republics.....31

Surayyo Ziyotova

Socio-political vocabulary expressed in the work

"Mehrobdan chayon"44

Literature. Translation studies

Bahodir Karimov

Uzbek jadid prose and Abdulla Qadiri.....61

Marguba Abdullaeva

Ideological and artistic properties of paremiological genres

(on the example of historical and prose works).....72

Nodira Egamkulova

National press, literature and literary language in Turkestan.....89

History. Source studies

Shamsiddin Kamoliddin, Shoirakhon Saidjabbor

New data on the *bāzārs* of the medieval Samarqand.....104

LINGVISTIKA
LINGUISTICS

Jamiyat, til va madaniyat

Yorqinjon Odilov¹

Abstrakt

Mazkur maqola tilning jamiyat va madaniyat bilan munosabatini o'rganishga bag'ishlangan. Unda tilning jamiyat hayotidagi o'rni, madaniyatning mohiyati, "madaniyat" atamasining istilohiy ma'nolarini aniqlashga, tilning madaniyat bilan, madaniyatning til bilan ta'sirlashuvini ochib berishga, tilning madaniyatni, madaniyatning tilni shakllantirishdagi ishtirokini ilmiy asoslashga diqqat qaratilgan. Maqolaning asosiy mazmunida til va madaniyat o'rtasida doimiy ta'sirlashuv qonuniyati amal qilishi, buning natijasida madaniyatdagi o'zgarish-u yangilanishlarning tilda aks etishi, o'zgarishlarning harakatlantiruvchi kuchi inson, jamiyat ekanligi haqidagi qarash ustuvor. Xalqning rang bilish tarzi o'ziga xos bo'lishi, bunday milliy nigohning natijalari uning tilida voqelanishini o'zbek, rus, ingliz tillaridan olingan misollar vositasida tushuntirilgan. Shu munosabat bilan ranglarning ijobiy va salbiy baholarda idrok qilinishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: *jamiyat, til, madaniyat, lingvomadaniyat, til va madaniyat ta'sirlashuvi, milliy-madaniy semali so'zlar, maza-ta'm va rang bildiruvchi so'zlar.*

Kirish

Til va madaniyat milliy dunyoqarashni namoyon etadigan aqliy-ruhiy quvvat bo'lib, ularni harakatlantiruvchi kuch – inson, jamiyat va millatdir. Zotan, til ham, madaniyat ham jamiyatda shakllanadi va rivojlanadi, aksincha, ularning tanazzuli ham jamiyat doirasida kechadi. Jamiyat o'z a'zolarining madaniy tutumlari bilan tilga, til o'z egalarining lisoniy faoliyati bilan madaniyatga ta'sir qilib turadi. Bu tarz ta'sirlashuvlar jamiyatda faqat unga xos

¹ Odilov Yorqinjon Rahmonaliyevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zR FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti.

E-pochta: yorqinjon-1979@yandex.ru

ORCID ID: 0000-0001-7109-0195

Iqtibos uchun: Odilov, Y. R. 2022. "Jamiyat, til va madaniyat". *O'zbekiston: til va madaniyat* 2: 6-17.

til ko'nikmalarini yuzaga keltiradi, madaniy malakalarni qaror toptiradi. Inson madaniy tajriba, lisoniy bilimlarga ega bo'lib borish bilan o'z shaxsiyatini shakllantiradi, shaxsiyatlar birlashib esa millat zehniyatini tarkib toptiradi. Jamiyat – til – madaniyat tarzidagi muntazam ta'sirlashuvda lisoniy va madaniy malakalarning o'zgarib turishi qanchalik tabiiy bo'lsa, jamiyat a'zolarining o'z lisoniy va madaniy ko'nikmalarini barqaror saqlashga intilishi ham shunchalik tabiiy. Masalan, tilning lug'at tarkibida yangi leksemalarning paydo bo'lishi yoki so'zlarning eskirib, qo'llanishdan to'xtashi doimiy jarayon, shu bilan birga, tilda doimiy barqaror, doimiy faol leksika ham mavjud, ular tilning faol qatlami sifatida qo'llanishdan to'xtamaydi. Demak, o'zgarishga moyillik va barqarorlikka intilish tilning ham, madaniyatning ham muhim xususiyati.

Til va madaniyat etnos shakllanishining muhim omillaridan biri sifatida kishilarni qabila-qavm o'laroq yaqinlashtiradi, xalq sifatida birlashtiradi. Xalqimiz tarixining avvalgi davrlarida qarluq lahjasining qipchoq, o'g'uz, qisman, uyg'ur singari katta turkiy elatlar hamda boshqa mayda qabilalarni adabiy til o'laroq yaqinlashtirgani, xalq sifatida birlashtirgani buning dalilidir. Ana shu davrdan eski turkiy tilda y-lashish jarayoni boshlangani ham qoraxoniylar davlatida qarluq qabila vakillarining ta'siri kuchaygani, shu qabila til xususiyatlarining rasmiy til maqomini olgani bilan bog'liq, albatta. "Yer yuzidagi jami 200 ta davlatda 3000 dan 5000 gacha etnos istiqomat qilishini nazarda tutadigan bo'lsak" [Бочегова 2010, 12], demak, shuncha miqdorda til va madaniyatning mavjudligi mutlaqo tabiiy.

Asosiy qism

Til va madaniyatning o'zaro ta'sirlashuvini o'rganish maqsad qilingani bois dastlab *madaniyat* so'zining istilohiy ma'nosiga to'xtalamiz. *Madaniyat* o'zbek tiliga arab tilidan o'zlashgan, hozirgi o'zbek tilida "jamiyatning ishlab chiqarish, ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy hayotida qo'lga kiritgan yutuqlari majmuyi", "biror ijtimoiy guruh, sinf yoki xalqning ma'lum davrda qo'lga kiritgan shunday yutuqlari darajasi", "o'qimishlilik, ta'lim-tarbiya ko'rganlik, ziyolilik", "madaniyatli shaxs talablariga javob beruvchi sharoit" hamda "q.x. o'simlik yoki ekinning turlarini yetkazish, o'stirish, yetishtirish (dehqonchilik madaniyati)" [ЎТИЛ (2), 521] ma'nolarini ifodalaydi. O'zbek xalqining chorvachilik, dehqonchilik, ishlab chiqarish, ijtimoiyot, ma'naviyat va boshqa sohalaridagi tajribalari mazkur ma'nolarda jam bo'lgan.

Madaniyat atamasining Yevropa tillaridagi muqobillari asli lotincha “cultura” coʻzidan kelib chiqqan boʻlib, manba tilda dastlab “yerga ishlov berish” maʼnosini anglatgan. “Культура” soʻzining aniq xatti-harakat haqidagi tushuncha (yerga ishlov berish)ni ifodalashdan aqliy-ruhiy tushunchalarni atashga oʻtishi antik davrlardayoq boshlangani lingvistik manbalardan maʼlum. R.A.Budagov “культура” soʻzi III–VI asrlar lotin tilida “ijtimoiy axloq”, “bilim”, “tajriba”, “tarbiya” maʼnolarini ifodalashga oʻtib boʻlganini aytadi. Qadim lotincha atama ayni kengaygan semantik tarkibi bilan avval fransuz tiliga oʻzlashgan, keyin fransuz tilidan boshqa Yevropa tillariga oʻtib faollashgan. XIV–XVII asrlarda ham mazkur atamada maʼno kengayishi davom etgan. XIX asrga kelib ayni atamaning “yerga ishlov berish” maʼnosi Yevropa tillarida qariyb unutilgan vaqtda fransuz tili orqali rus tilida paydo boʻlgan [Будагов 1971, 108-109], hozirgi kunda ishlab chiqarish, aqliy, maʼnaviy va ruhiy hayotga doir tushunchalar ifodasi uchun qoʻllanadi, faqat bir maʼnosi (oʻzbek tilida ham shunday) ziroatchilikka oid. Buni “Rus tilining izohli lugʻati”dagi izohlar tasdiqlaydi [Ожеров, Шведова 2006, 313-314].

Globalashgan dunyoda madaniyat mavzusi turli fanlarning tadqiq obyektiga aylanib boʻlgan, hatto madaniyatni oʻrganishga yoʻnaltirilgan alohida maktablar shakllangan. Bu borada olimlar madaniyat va shaxsiyatni psixologik hodisa sifatida oʻrganuvchi F.Boas maktabini koʻrsatadilar. F.Boasning fikricha, madaniyat – inson ulgʻayib egallaydigan qoidalar majmuyi boʻlib, nafaqat til, hatto tuygʻu ham xalq tarixi va keyingi ijtimoiy hayot natijasidir [Boas 2020].

Madaniyat – idioetnik hodisa, uning tilda qanday namoyon boʻlishini lingvomadaniyatshunoslik, etnolingvistika, sotsiologingvistika oʻrganadi. Shu maʼnoda lingvomadaniyatshunoslik tilning madaniyatni voqelantirish funksiyalari hamda tafakkur bilan taʼsirlashish tarzlariga, madaniyatning tilni shakllantirishdagi ishtirokiga diqqat qaratadi. Til oʻzining kommunikativ yoki estetik vazifalarini ham jamiyatda belgilangan qoidalar doirasida yuzaga chiqaradi. Bundan boshqacha boʻlishi mumkin emas. Masalan, oʻzbek tilida *doʻppi*, *salla*, *belbogʻ* soʻzlari bor va ularning semantikasidan milliy-madaniy semalar joy olgan. Uchala soʻz ham bosh kiyimni bildiradi, biroq *doʻppi* va *belbogʻ*da kiyinish madaniyatimiz, *sallada* diniy madaniyatimizga xos konnotatsiya mavjud. Ular shakllangan madaniy qoidalarga muvofiqqina qoʻllanadi, masalan, *salla* soʻzi faqat diniy konnotatsiya bilan nutqqa olib kiriladi, milliy kiyim

turi sifatida qo'llana olmaydi. Ushbu so'zlar ayni konnotatsiyasi yoki milliy-madaniy semasi bilan olamning konseptual va lisoniy manzarasida o'rnashib bo'lgan.

Milliy madaniyat – xalqning fitratida bo'lishi bilan ham noyob hodisa. Masalan, demokratiya – Amerika madaniyatining ajralmas qismi. Shu bois u yerda “o'n olti yashar bola otasi bilan ellik dollar talashib, sudga murojaat etsa-yu, g'olib chiqib, otasini ming dollar jarima to'lashga majbur qilsa, bu – demokratiya tantanasi sanaladi. Bizlarda shunday hodisa ro'y bersa, bunaqa bolani “oqpadar” deydilar va bir umr la'natlaydilar” [Hoshimov 2018, 59].

A.Vejbitskaya har bir tilda shu madaniyatga ishora qilib turadigan so'zlar bo'lishini va ular “madaniyat kalitlari” [Вежбицкая 2001, 35-38; 1996] hisoblanishini aytadi. Bunday til birliklarining o'ziga xosligi milliy-madaniy semalar bilan to'yinganidir (O'zbek tilida bu atamani *milliy-madaniy semali so'zlar* bilan almashtirish mumkin). Olimaning fikricha [Вежбицкая 2011(а, б)], rus tilida bunday so'zlar, asosan, abstrakt ma'noli va ular shu millatga xos, shu xalq muhim hisoblagan tushunchalarda aks topadi: “сила духа”, “душа”, “судьба”, “горе”, “вероятность” kabi so'zlar rus madaniyatining kalitlaridir [Колесов 2004; Зализняк в.б., 2005].

Faqat rus tilida emas, aksar tillardagidek o'zbek tilida ham milliy-madaniy semali so'zlar abstrakt ma'nolidir. Masalan, muomalada og'irlik, vazminlik o'zbek madaniyatida qadriyat darajasiga ko'tarilgan. Shu bois o'zbek tilida kishining bunday sifatini ifodalaydigan sinonimik qator shakllangan: *og'irlik, vazminlik, bosiqlik, sipolik*. Mazkur sinonimlar uchun “o'z xatti-harakatlari, his-tuyg'ularini boshqara bilish holati” ma'nosi umumiy bo'lsa ham mazkur sinonimlar odamning turli vaziyatlarda o'zini tutishi, so'zlash tarziga nisbatan farqli qo'llanadi. Masalan, *bosiqlik* bilan *sipolik*ning o'rtasida jiddiy tafovut bor. Mazkur so'zlar o'rtasidagi ma'no nozikligini bilib olish madaniyat kalitini qo'lga kiritishdir.

Shuningdek, andishalilik o'zbek madaniyatining o'zak tushunchalaridandir. Bu so'zning rus yoki ingliz tilida muqobili yo'q. Quyidagi matn ana shu tushuncha asosiga qurilgan: Ota-bobolari-miz shunday deb tanbeh beradilar: “O'choqboshini hech qachon qo'shnining devoriga yopishtirib solma. Taom pishirayotganda o'chog'ingdan chiqqan tutun qo'shnining ko'zini achitsa, yegan ovqating harom bo'ladi!”. ...O'zbekning andishasini isbotlash uchun yana qanday misol kerak? [Hoshimov 2018, 11].

Tildagi qarindoshlik atamalari ham madaniyatni ochuvchi so'zlardir. O'zbek tilida, rus va ingliz tillaridan farqli ravishda,

amaki, tog'a, amma, xola so'zlari mavjud. Bu so'zlar ifodalaydigan tushunchalar o'zbek madaniyatida alohida o'rin tutadi, chunki bu so'zlarning denotatlari bo'lgan *amaki, tog'a, amma, xola* oilaviy munosabatlarda muhim ishtirokchi. Rus va ingliz tillarida ayni tushunchalarning har biri uchun alohida so'z yo'q, ular "дядя" (uncle), "тётя" (aunt) tarzida umumlashtirilgan xolos.

Bundan tashqari, o'zbek lingvomadaniyatida "amakining o'g'il-qizlari", "xolaning o'g'il-qizlari" tushunchalari uchun alohida *amakivachcha, xolavachcha* so'zlari bor, rus va ingliz tillarida unday emas, shu bois bu tushunchalar rus tilida "двоюродный брат", "двоюродный сестра" (umuman, *amaki, tog'a, amma, xolaning* farzandlariga nisbatan) birikmalari bilan ifodalanadi. Rus tilidagi "кузен" so'zi esa *amaki, tog'a, amma, xolaning* farzandlariga nisbatan umumiy qo'llanaveradi.

Yoki o'zbek lingvomadaniyatidagi *ichkuyov* tushunchasini beruvchi so'z rus tilida yo'q, chunki rus madaniyatida kuyovga va ichkuyovga o'zbeklardagidek munosabat shakllanmagan. O'zbek lingvomadaniyatidagi "Ichkuyov – puch kuyov" tarzidagi munosabat bu lingvomadaniyat uchun yot. Bu tushuncha "jivushiy v dome u tyoshi" deb o'giriladi xolos. Nemis lingvomadaniyatida "qaynana" va "qaynata" tushunchalarini ifodalovchi so'zlar yo'q, zarurat tug'ilganda, "er (xotin)ning onasi", "er (xotin)ning otasi" birikmalari bilan ataladi.

Til va madaniyat – o'zaro jips bog'liq hodisalar, ya'ni madaniyat fonida til yangi birliklar bilan boyiydi, til fonida madaniyat yangi tushunchalarga ega bo'ladi. Bir tildagi muayyan so'zning boshqa tilda muqobili topilmasligining sababi ayni tushuncha yoki realiyaning o'sha madaniyatda yuzaga kelgani, o'sha madaniyatga tegishli ekanligida. Bir tildan boshqasiga so'z o'zlashtirilishining asl sababi shu va bu jarayonda o'zlashma so'z bilan birga madaniyat ham qabul qilinadi. Masalan, bambuk o'simligi – vyetnam xalqi turmushining ajralmas qismi, vyetnamliklar bu o'simlikning ko'plab turlarini yetishtiradi, xalq xo'jaligida uning har bir turidan alohida maqsadlarda foydalanadi. Shu bois vyetnam tilida bambukning 13 xil nomi va demakki, ana shuncha turi bor, ammo yevropaliklar turmushda bu o'simlikdan foydalanmagani sababli bambuk tushunchasini beruvchi so'z ijod qilinmagan. Xo'jalik taraqqiyotining keyingi davrlarida yevropaliklar turmushiga bambuk tushunchasi kirib borishi bilan *bambuk* so'zi qabul qilingan [Даниленко 2010, 30].

E. Sepir til va madaniyatning bir-biriga ta'sirini o'rganar

ekan, madaniyat – muayyan jamiyatning o‘ylagani va qilgani, til esa muayyan jamiyatning o‘ylaganidir [Сепир 1993, 193], deydi. Hech shubhasiz, milliy nigoh milliy til tufayli originaldir. Tillardagi maza-ta‘m, rang-tus bildiruvchi so‘zlarda milliy nigohning unikalligi juda aniq seziladi. Masalan, o‘zbek kamalakni yetti xil rangda ko‘radi, xitoylik uch xil rangda idrok etadi. Ikki xalq ranglar spektrining, denotatlar miqdorining farqliligi milliy nigohning, olamning lisoniy manzaralarining o‘ziga xosligidan.

O‘zbek tilida “ko‘k” tushunchasi *ko‘k, moviy, havorang, lojuvard*, “yashil” tushunchasi *ko‘k, ko‘m-ko‘k, yashil, zangori* so‘zlari bilan ifodalanadi. Ya‘ni o‘zbek madaniyatida har ikki tushunchani nomlovchi bir necha so‘z mavjud va ular ayni ranglarni birday ifodalamaydi, balki ko‘k va yashil ranglarining turlicha darajalarini ko‘rsatadi. Demak, o‘zbek ranglararo har xillikni bilish jarayonidayoq farqlagan. “Braziliyadagi kamayura hindilarining tilida ko‘k va yashil ranglarni ifodalash uchun alohida so‘zlar yo‘q, “to‘ti rangi” birikmasi har ikki rangni ifodalaydi” [Исрафилова 2010, 85]. Bu holat kamayura hindilari nutqiy faoliyatida qiyinchilik tug‘dirmaydi, chunki ularning milliy nigohi, ranglar spektri kamayura lingvomadaniyatiga moslashgan.

Har millat vakili olamni o‘ziga xos ko‘rishi V. fon Gumboldt davridan aytib kelinadi. O‘zbek tilshunosligida ham chorak asrdan buyon olamning lisoniy manzarasi har bir tilda har xil bo‘lishi, til millatning olami hodisalarini idrok etish vositasi ekanligi haqida gapirilmogda. V. fon Gumboldtning “tilning ichki shakli” g‘oyasini “so‘zning ichki shakli” tarzida rivojlantirgan A.A.Potebnya mazkur termin ostida so‘zning ham ilmiy-mental, ham etnomadaniy jihatlar bilan to‘yingan ma‘nosini tushungan. So‘zning ichki shakli-semantikasidagi bu jihatlar, tabiiyki, xalqning borliqni bilish tarzini, “idrok intizomi” (N.Mahmudov termini)ni ko‘rsatib turadi va eng asosiysi, ma‘noni milliyashtiradi. Shu bois ham borliqdagi bir predmet, deylik, o‘simliklarni nomlashda har bir xalq uni o‘zicha ko‘rgan, ya‘ni nomlashda o‘simlikka biri shakli, biri xususiyatidan kelib chiqib yondashgan. Masalan, ayiqtovon degan o‘simlikka nom berishda o‘zbek uning shakliga, ya‘ni ayiqning tovoniga o‘xshab ketishini asos qilib olgan. Ruslar esa o‘simlikning xususiyatini-zaharliligini asosga olgan va “yirtqich”, “qonxo‘r”, “shafqatsiz”, “ashaddiy” ma‘nolarini bildiruvchi “lyutiy” so‘ziga *-ik* kichraytirish suffiksini qo‘shib so‘z yasagan. Inglizlar esa ayni o‘simlikdagi rangni-sariqlikni faollashtirib, “buttercup” (yog‘chashka) deb nomlagan. Demak, bilishning o‘ziga xosligi bois bitta narsani nomlashda uning

turli tomonlari, xususiyatlari faollashtirilmoqda.

Ma'no taraqqiyoti va milliy-mental xususiyatlar, olamning lisoniy manzarasi va ma'no taraqqiyoti haqidagi fikrlarni olamni metaforik anglashda ham ko'rinadi. Garchi metafora barcha tillar uchun universal hodisa, olamni metaforik anglash barcha xalqlar uchun universal jarayon bo'lsa ham, ammo olam va odamni metaforik anglash, hodisalarni metaforiklashtirishdek kognitiv jarayonlar har bir xalq va tilda o'ziga xos voqelanadi. Olam lisoniy manzarasining o'ziga xosligi ham shundandir. Olamning lisoniy manzarasining originalligi sababli milliy-madaniy assotsiatsiyalar ham o'ta milliy bo'ladi. Masalan, rus tilidagi *eshik* so'zi bilan bog'liq assotsiatsiyalar ichida "ochiq" tushunchasi, fin xalqida esa "yopiq" tushunchasi yetakchilik qilar ekan. Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti dotsenti B.Tojiboyevning shu universitet talabalari bilan o'tkazgan tajriba natijalari *eshik* so'zi ko'proq *yopiq* tushunchasi bilan assotsiatsiya hosil qilishini ko'rsatdi.

N.G.Mixaylovskaya o'z maqolalaridan birida rus tilida ijod qilgan T.Po'latovning fikridan iqtibos keltiradi. Unda yozuvchi o'zbek va rus xalqlarining quyosh va oyga munosabati haqida so'z boradi: "O'zbek quyoshning jazirama issig'i ostida yilning asosiy qismini o'tkazadi, shu bois u hech qachon *quyoshjon*, *oftobjon* tarzida erkalovchi so'zlarni aytmaydi, xuddi ruslarda quyoshga nisbatan hosilni mo'l qiluvchi va yerni yangilovchi, biroq zararli degan sezgi bo'lmaganidek. Aksincha, oyga nisbatan butunlay boshqacha munosabat mavjud – barcha chiroyli narsalarni alohida ohang bilan *go'zal*, *mahvash* deb ataydilar, garchi ruslar uchun kamida balandparvoz gapdek tuyulsa ham [Михайловская 1979, 64]. To'g'ri, O'zbekistonda quyoshli kunlar ko'p, ayniqsa, yoz oylarida quyoshning jazirama nurlaridan zarar ham yetadi. Shu bois o'zbek tilida quyoshning jaziramasi keltiradigan noxushliklar ifodalagan frazeologizm, maqol, matallar mavjud. Ayni paytda, tilimizda erkalash-erkalatish mazmunidagi "quyoshjon", "oftobjon" so'zlari faol qo'llanadiki, bu o'zbekning quyosh bilan bog'liq milliy-madaniy assotsiatsiyasining natijasidir. Darhaqiqat, oy bilan bog'liq milliy-madaniy assotsiatsiyalarning markazida "go'zallik", "chiroylilik" tushunchalari turadiki, bu o'zbekka xos milliy-madaniy assotsiatsiyalarning rus xalqinikidan farqini ko'rsatadi. Shu ma'noda muayyan xalqning tili, dunyoqarashi haqida gap ketganda, bir qadar ehtiyotkorlik lozim, chunki xalqning hislarini uning tilida anglamasdan turib, uning olam va odamga munosabati to'g'risida rost va raso so'zni aytish mushkul.

Odamning olamni bilishi qiyoslashga asoslangan, odam ikki narsani qiyoslab ko'rib, bu yaxshi, bu yomon tarzida xulosalashga o'rgangan. Bilishning bu shakli har millatga birday xos, biroq baholash o'ziga mos. Shu jihatdan o'zbek ijobiy ottenkada idrok qiladigan rangni boshqa xalq salbiy baholaydi, ayrim ranglar esa birday ijobiy yoxud birday salbiy baholanishi mumkin. Masalan, dunyo xalqlarining aksariyatida oq rang – yaxshilik, ezgulik ramzi, qora rang – yomonlik, yovuzlik timsoli. O'zbek lingvomadaniyatida ham ayni ranglar shunday baholarda o'rnashgan va buni quyidagi matn aniq ko'rsatadi: *Inson hayoti shatranj taxtasidagi piyodaning yurishiga o'xshaydi... Goh oq katakdan o'tadi, goh qora katakdan... Farqi shuki, birovning qismatida oq kataklar ko'proq bo'ladi, birovnikida – qora kataklar...* [Hoshimov 2018, 29]. *Qora qog'oz harchand yuvgan bilan oq bo'lmaydi. Oq qog'ozni qora qilish uchun bir chiziq tortish kifoya. Qorani oqlash emas, Oqni qoralamaslik adolatdir* [Хошимов 2018, 20].

Ammo turkiy tafakkur qora rangni “ulug'lik, buyuklik” ramzi o'laroq ham baholagan. Ya'ni XI-XII asrlarda katta bir imperiyaning nomi “qoraxoniylar” deb atalgani, “Farhod va Shirin” dostonida Chin xoqoni o'g'il ko'rganda mamlakatdagi devorlarga qora rangli mato yopishni buyurgani turkiy tafakkurda qora rang salbiy konnotatsiyadagina iborat bo'lmaganini ko'rsatadi. Insonning tilga faol ta'sir qilishi va buning natijasida tilda turli o'zgarishlar yuz berishidek lingvistik qarash turkona tafakkurdagi qora rang bilan bog'liq ayni o'zgarishlarda aniq ko'rinadi.

Millat lingvomadaniyatida yuz beradigan rang bilan bog'liq o'zgarishni qizil so'zi misolida ham ko'rish mumkin. Sho'rolar davrida qizil rangga o'ta ijobiy munosabatda bo'lingan. Sobiq ittifoqning qariyb barcha ramzlarida qizil rangga ustuvorlik berilgan. Sovet mafkurasidagi bu jihat ittifoqdosh respublikalar tillariga ham ko'chgan. O'zbek tilining yaqin o'tmishida *qizil yulduz*, *qizil bayroq*, *qizil armiya* singari birikmalar yuzaga kelgan va faol qo'llangan. Ittifoq parchalangandan so'ng tashkil topgan mustaqil respublikalarda bu rang o'shanday mazmunda idrok qilinishdan to'xtadi, ammo tabiiy tushuniladigan holatlarda saqlandi. Masalan, O'zbekiston bayrog'idagi qizil chiziqlar tomirlarimizda oqayotgan qon ramzi sifatida talqin etiladi. Ammo rus lingvomadaniyatida qizil rang bilan bog'liq ijobiy munosabat hanuz saqlangan va buning sababi yaxshi ma'lum. O'zbek tilida *suvtekin* deb ifodalanadigan “juda arzon” ma'nosi rus tilida “krasnaya sena” tarzida yetkaziladi.

Demak, vaqt o'tishi bilan xalqning bilish tarzida ham, uning

ta'sirida olam lisoniy manzarasida ham yangilanishlar bo'ladi. Olam va odam bilan bog'liq bu o'zgarishlar davr o'tishi bilan madaniy an'analarga aylanadi. Til bunday an'analarni milliy qadriyat sifatida to'playdi, saqlaydi, ifodalaydi.

Lingvomadaniyatshunoslikka oid tadqiqotlarda har bir lingvomadaniyatda shu xalqning mentaliteti asosida shakllanadigan, madaniy o'ziga xoslikni ko'rsatadigan konseptlari mavjudligi, bu konseptlar asosida tilda alohida semantik maydonlar yuzaga kelishi haqida gapirilmoqda. Masalan, inglizlarning olam lisoniy manzarasida "maxfiylik" semantik maydoni, nemis xalqiga xos olamning lisoniy manzarasida "punktuallik" semantik maydoni, fransuz xalqiga xos olamning lisoniy manzarasida "yashashni bilish yoki hayotdan zavq olish" semantik maydoni ana shunday madaniy konseptlardir [Карасик В.Б. 2005]. Diqqat qilinsa, bu konseptlar shu xalqlarning eng xarakterli belgilari hisoblanadi, bu xalqlar kundalik turmush va faoliyatda shu konseptlar doirasida ko'p harakatlanadi.

Madaniyat millat vakillarining oila, mahalla, jamiyat bilan bo'ladigan munosabatlarida verbal va noverbal voqelanadi. O'zbek mentalitetini xarakterlovchi madaniy konseptlar mavjud. Masalan, "soddalik", jamoaviylik", "bolajonlik", "hazilkashlik", "mehmondo'stlik", "kechirimlilik", "ko'ngilchanlik", "o'jarlik", "mutelik", "loqaydlik", "isrofgarchilik" kabilar. Mazkur madaniy konseptlar xalq turmushiga shu qadar chuqur singib ketganki, ularning lisoniy voqelanishini badiiy matnlarda ko'p uchratish mumkin. Quyidagi matnda ajratib ko'rsatilgan o'rinlarda "ko'ngilchanlik", "o'jarlik", "mutelik", "bolajonlik" konseptlar darajama-daraja namoyon bo'lgan:

– Osmon baravar rejani berdilar.

– Bajarasan! – dedilar.

– **Bajarolmayman!** – dedi.

– Bajarasan!!! – dedilar.

– **Bajarmayman!!** – dedi.

– Qamalasan!!! – dedilar.

– **Bajardi... Bola-chaqasi ko'p edi...**

– Orden berdilar... Rejani oshirib bajargani uchun...

Keyin... qamadilar... Qo'shib yozgani uchun... Bola-chaqasi ko'p edi... (O'Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar).

Xulosa

Inson bor ekan, madaniyatga ehtiyoj sezadi, inson ana shu xususiyatga egaligi bilan boshqa jonzotlardan ajralib turadi, jamiyat a'zolari ana shu ehtiyoj sabab mavjud tajribalarni to'playdi va

qadriyatga aylantiradi. Agar inson madaniyat deb ataladigan ajdodlar tajribasi va qadriyatlarga ega bo'lmaganda, xulq-atvori ijtimoiy-madaniy ko'nikmalar bilan emas, jismoniy instinkti yordamidagina boshqarilganda, boshqa jonzotlardan farqlanmas edi. Insonning insonligini ta'minlaydigan bu ruhiy quvvat esa til tufayli mavjud va bu mavjudlikning bosh sharti ham til. Madaniy bilimlar muayyan nomlarda jamlangani, avloddan avlodga o'tgani uchun ham milliy madaniyat har bir avlodda qayta yaratilmaydi.

Adabiyotlar

- Бочегова, Н.Н. 2010. *Этнос. Язык. Концептосфера*. Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та.
- Боас, Ф. 2020. *Ум первобытного человека*. Москва: Юрайт.
- Будагов, Р.А. 1971. *История слов в истории общества*. Москва: Просвещение.
- Вежбицкая, А. 2001. *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Москва: Языки славянской культуры.
- Вежбицкая, А. 1996. *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари.
- Вежбицкая, А. 2011. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва: Языки славянской культуры.
- Вежбицкая, А. 2011. *Семантические универсалии и базисные концепты*. Москва: Языки славянской культуры.
- Даниленко, В.П. 2010. *Введение в языкознание*. Москва: Флинта: Наука.
- Зализняк, А., Левонтина, И.Б., Шмелёв, А.Д. 2005. *Ключевые идеи русской языковой картины мира*. Москва: Языки славянской культуры.
- Исрафилова, Д.Ш. 2010. "Взаимосвязь языка и культуры – как основной объект лингвокультурологии". *Вестник ТГГПУ* 2: 84-86.
- Карасик, В.И., Прохвачёва, О.Г. 2005. *Иная ментальность*. Москва: Гнозис.
- Колесов, В.В. 2004. *Язык и ментальность*. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение.
- Михайловская, Н.Г. 1979. "О проблемах художественно-литературного двуязычия". *Вопросы языкознания* 2: 61-72.
- Odilov, Y. 2020. "Til va etnos". *O'zbek tili va adabiyoti* 6: 3-10.
- Ожегов, С.И., Шведова Н.Ю. 2006. *Толковый словарь русского языка*. Москва: ООО "А ТЕМП".
- Сепир, Э. 1993. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва: Прогресс.
- Ўзбек тилининг изоҳли луғати*. 2006. 5 жилдли. 2-жилд. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси.
- Ҳошимов, Ў. 2018. *Дафтар ҳошиясидаги битиклар*. Тошкент: Янги аср авлоди.

Society, Language and Culture

Yorqinjon Odilov¹

Abstract

This article is devoted to the study of the relationship of language with society and culture. It focuses on the role of language in society, the essence of culture, the definition of the term "culture", revealing the interaction of language with culture and language, the scientific proof of the role of culture in the formation of language. The main content of article the fact that the constant interaction between language and culture are observed, as a result of which changes and innovations in culture are reflected in language, and the view that the driving force of change is man, society are priority. The uniqueness of the people's way of identifying colours explained by the examples taken from the Uzbek, Russian and English languages. In this regard, the perception of colours in positive and negative evaluations are highlighted.

Key words: *society, language, culture, linguoculture, language and culture interaction, national-cultural semantic words, words denoting taste and color.*

References

- Bochegova, N.N. 2010. *Etnos. Yazik. Konseptosfera*. Kurgan: Izd-vo Kur-ganskogo gos. un-ta.
- Boas, F. 2020. *Um pervobitnogo cheloveka*. Moskva: Yurayt.
- Budagov, R.A. 1971. *Istoriya slov v istorii obshchestva*. Moskva: Prosvetshenie.
- Vejbiskaya, A. 2001. *Ponimanie kultur cherez posredstvo klyuchevix slov*. Moskva: Yaziki slavyanskoy kultury.
- Vejbiskaya, A. 1996. *Yazik. Kultura. Poznanie*. Moskva: Russkie slovari.
- Vejbiskaya, A. 2011. *Semanticheskie universalii i opisanie yazikov*. Moskva: Yaziki slavyanskoy kulturi.
- Vejbiskaya, A. 2011. *Semanticheskie universalii i bazisnie konsepti*. Moskva: Yaziki slavyanskoy kulturi.
- Danilenko, V.P. 2010. *Vvedenie v yazikoznanie*. Moskva: Flinta: Nauka.
- Zaliznyak, A., Levontina, I.B., Shmelyov, A.D. 2005. *Klyuchevie idei russkoy yazikovoy kartini mira*. Moskva: Yaziki slavyanskoy kulturi.

¹ *Yorqinjon R. Odilov* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore under the Uzbekistan Academy of Sciences.

E-mail: yorqinjon-1979@yandex.ru

ORCID ID: 0000-0001-7109-0195

For citation: Odilov, Y. R. 2022. "Society, language and culture". *Uzbekistan: Language and Culture* 2: 6-17.

- Israfilova, D.Sh. 2010. "Vzaimosvyaz yazika i kulturi – kak osnovnoy obekt lingvokulturologii". *Vestnik TGGPU* 2: 84-86.
- Karasik, V.I., Proxvachyova, O.G. 2005. *Inaya mentalnost*. Moskva: Gnozis.
- Kolesov, V.V. 2004. *Yazik i mentalnost*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe vokovedenie.
- Mixaylovskaya, N.G. 1979. "O problemax xudojestvenno-literaturnogo dvuyazichiya". *Voprosi yazikoznaniya* 2: 61-72.
- Odilov, Y. 2020. "Til va etnos". *O'zbek tili va adabiyoti* 6: 3-10.
- Ojegov, S.I., Shvedova N.Yu. 2006. *Tolkoviy slovar russkogo yazika*. Moskva: OOO "A TEMP".
- Sepir, E. 1993. *Izbrannie trudi po yazikoznanie i kulturologii*. Moskva: Progress.
- O'zbek tilining izohli lug'ati*. 2006. 5 jildli. 2-jild. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
- Hoshimov, O'. 2018. *Daftar hoshiyasidagi bitiklar*. Toshkent: Yangi asr avlodi.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasida qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Маматов 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle> havo-lasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

- Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.
- Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.
- Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.
- Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga
kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.06.2022-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturası.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.